

David. S Hogg:
Anselm of Canterbury – The Beauty of Theology

BURLINGTON, USA: ASHGATE [ROUTLEDGE],
2004, 204. o.; GREAT THEOLOGIANS SERIES

David S. Hogg a Southeastern Baptist Theological Seminary (Louisville, Kentucky) középkorral és egyháztörténettel kapcsolatos kurzusainak tanára. Műve a Skóciai St. Andrews Egyetemen benyújtott doktori dolgozatának 2004.-es kiadása.

A szerző már a könyv bevezetésében jelzi, hogy Canterbury Anselmus munkásságát már sokan és sokféleképpen feldolgozták, különösen a *Cur Deus Homo*-ban (*Miért lett Isten emberré*) kifejtett helyettes elégtétel tanának problematikáját, illetve a *Proslogion*ban olvasható úgynevezett ontológiai istenérvet, így szükségszerűnek érzi megindokolni, miért is kezdte el kutatni Canterbury Anselmus munkásságát. A bevezetésben végül arra az állításra jut – ami tekinthető akár a könyv programjának és munkamódszerének is –, hogy megpróbál egy olyan meghatározó alapelvet megvizsgálni, amely nyomon követhető Anselmus teljes életművében és esetleg fejlődése, változásai és változatai is vizsgálhatóak. Ez a szervező elv pedig az esztétikai szempont. Umberto Eco *Művészet és szépség a középkori esztétikában* című művének középkori esztétikára vonatkozó alaptételére épít, amely szerint a középkori esztétika sarokkövei az arányosság, harmónia, rend és szépség. Ennek bizonyítását és Anselmusra való alkalmazhatóságát, úgy tűnik, nem érzi egészen szükségesnek a szerző, egyszerűen megelégszik azzal, hogy erre utaló jeleket lehet felfedezni Anselmus munkásságában; ha pedig igaza van, akkor Anselmus írásaihoz nem pusztán elemzési szempontot, hanem egyúttal hermeneutikai kulcsot is szolgáltathat munkájával.

A bizonyításhoz 5 fejezeten keresztül vizsgál különféle műveket a szerző, az elemzéssel foglalkozó második fejezet (a könyv számozása szerint ez a második, mivel első fejezetnek a bevezetést számozza) az *Imádságok és meditációk* gyűjteményét vizsgálja. A következő fejezet a *Grammatikust* (*De grammatico*) elemzi, ezt követően a *Proslogion* vizsgálatára vállalkozik, majd a három kis dialógust: Az igazságról-t (*De veritate*), Az ördög bukásáról-t (*De casu diaboli*) és Az akarat szabadságáról-t (*De libero arbitrio*) elemzi, végül a koronát a *Miért lett Isten emberré* (*Cur Deus homo*) vizsgálata jelenti a következtetéseket megfogalmazó zárófejezet előtt.

A könyv érdekes fejezete az imádságokat és meditációkat elemző szakasz. A szerző először is megpróbálja elmagyarázni, milyen hatások határozták meg

Anselmus gondolkodását, és úgy véli, hogy a *De grammatico*-ban a *paronimia* fogalmának körülhatárolására tett kísérlet az Arisztotelész által használt *szubsztancia* és *akcidens* fogalmakkal hozható kapcsolatba, ahol egy állítás megfogalmazása kapcsán a *szubsztancia* az alany, avagy szófaját tekintve a mondatban főnévi karakterű, míg az *akcidens* jelzői minőségű, avagy szófaját tekintve melléknévi. Emellett kárhoztat a *De grammatico* kapcsán egy arról szóló vitát, hogy a mű vajon arisztotelészi, avagy inkább platonista karakterű-e. Mivel a szerző hivatkozásai alapján tanúbizonyságot tesz Boëthius munkásságának ismeretéről, meglepőnek tartom ezt a gondolatmenetet.

A következő meredeknek tűnő megállapítás úgy hangzik, hogy az esztétikai hatások Anselmust a bencés kolostorban érték, hiszen ott a Regula megtartása kapcsán rend uralkodott, amiből az következik, hogy a rend mint esztétikai elem és Anselmus világvépi meghatározó rendezőelv tapasztalati tanulóssal került az ő gondolkodásába. Hasonlóan jelentős forrásnak tartja a szerző – ami már sokkal jobb gondolat – a *Zsoltárok* tanulmányozását, aminek hatása sokrétű: egyrészt a zsoltárok hatnak az érzelmek kifejezésének útján, másrészt az Istenhez szóló imádság egyszerű paradigmái, harmadrészt költői mesterművek. A költészetnek és zeneiségnek Anselmus imádságaiban természetesen nemcsak a gyönyörködésben jut kiemelkedő szerep, hanem a memorizálhatóságban is, amely a szóbeli kultúráról az írásbeli kultúrára átálló korszakban nem elhanyagolható szempont. Szép elemzést ír a folytatásban az első imádságokról, az *Oratio ad Deum* (Könyörgés az Istenhez) imáról, amelynek forrásaként Karoling imádságformákat, az Úr imádságát és a Lukács 18-ban olvasható példázatból a mellét verő vámszedő imáját jelöli meg. A folytatásban az *Oratio ad Christum* (Imádság Krisztushoz) elemzésére vállalkozik, ahol a megváltás központi fogalmaként foglalkozik a *sponte moriebatur* (azaz önként halt meg) kifejezéssel, amely önmagában is indokoltá tenné, hogy a *Cur Deus homo* szükségszerűség-fogalmának korrekciójaként értelmezve a XI-XII. század fordulójára datáljuk a művet. Ezt követően foglalkozik a szent kereszt tiszteletéről szóló imádsággal, ahol hosszasan próbál megküzdeni az *idololatria* problematikájával, amelyre a szimbólummá nyilvánítással találja meg. A szentekhez szóló imákat úgy értelmezi, hogy a középkor az élő és halott keresztyéneket egyetlen közösség, a szentek közösségének tagjaiként értelmezte, és megkísérli ezeket az imákat közbenjáró imaként értelmezni, továbbá a szakirodalom ajánlásait elfogadva a bűnbánati rítus egyfajta gyakorlataként alkalmazni (az ő bűnükkel való eredményes küzdelmük számunkra is a bűnbocsánat reménységét adhatja).

Ismerteti a három eredeti Mária-imádságot is, melyek kapcsán megjegyzi, hogy minden szempontból kilógnak a sorból, hiszen éppen születőben van az *immaculata dogma*, ezért nehéz dolga volt a szerzőnek, ráadásul a Biblia alig ad kézzel fogható információt Mária életéről, aki így nyilván hibázni sem tud, annyira

háttérszereplő a Szentírásban. A három imát három kísérletként fogja fel, és úgy véli, a harmadik ezek közül a legsikeresebb (amely a kritikai kiadás VII. számú, nagy terjedelmű, retorikus elemeket tartalmazó prózai remekműve – meglepően kevés érdeklődést tanúsít a szerző eziránt az imádság iránt).

A folytatásban a *De grammatico* elemzése következik, ahol a kulcsszó szintén a rend, amely a szóhasználatban tetten érhető. Bár az Anselmusszal foglalkozó kutatás egyetértésre jutott abban, hogy korai műről van szó, amely talán a bec-i kolostor iskolájának világi hallgatóit hivatott tankönyvként segíteni, és nincs semmiféle teológiai tartalma, a szerző bebizonyítja, hogy igenis van. Mégpedig esztétikai úton. A benne rejlő rend és rendszer szépsége teológiai kategória, és mint ilyen, a későbbi műveknek is fontos szervező elve (ami igaz, csak inkább technikai, mint teológiai, avagy spirituális értelemben). Ez a fejezet nem tekinthető a könyv legsikeresebb szakaszának, bizonyos pontokon komolyságát is kétségessé teszi, pláne, amikor Augustinus műveit próbálja beleolvasni, és nem az augustinusi jeleméletet emeli ki, hanem Augustinus hermeneutikáját és a teológiai megértést helyezi a középpontba.

A *Proslogion* legfontosabb céljaként a szerző azt jelöli meg, hogy Isten szépségét megértsük. Mint meditációnak, az írás legfontosabb szerepe a *kontemplatív* állapot vagy élmény elérése, és mint ilyen, természetesen az isteni szépség megtapasztalására vágyik. A szerző félreértésnek tartja az ontológiai istenérv túlhangsúlyozását a szöveg kapcsán, hiszen – ahogyan ezt a kapcsolódó szakirodalom is hangsúlyozza – a könyv statisztikailag jelentősebb része nem erről szól, hanem a Szentháromságról, Isten csodálatos lényének megtapasztalásáról, szépséges, költői nyelv alkalmazásával. Ezzel együtt a kritikai hangot, amit a hagyományos értelmezéssel szemben megüt, a szerző nem ellensúlyozza részletesen kifejtett ellenérvekkel, ami sajnálatosan hiányérzetet hagy az olvasóban.

A három kisdialógusról szóló elemzésben legrészletesebben *Az igazságról* szóló írással foglalkozik. Hangsúlyozza, hogy a rövidegük ellenére ezek fontos művek, meditációk egy-egy fontos szentírási szakasz felett, és a fontosabb írásokhoz készített alaptanulmányként is felfoghatóak. Azonban *Az igazságról* szóló írás értelmezésekor belebonyolódik ugyan az Isten igazságának kérdéskörébe, de nem tér ki az igaz állítás megfogalmazásának kritériumaira, ami a *De grammaticót* logikai szempontból kiegészítő fontos vizsgálatként értelmezhető, ráadásul a hagyományos datálás szerint e művek egymáshoz időben is közel állnak. Így ez a szakasz is feszültséget hagy az olvasóban, és nem igazán derül ki, miként tudja ezekre az írásokra alkalmazni a szerző az általa fontosnak tartott esztétikai kategóriákat, bár a fejezetet záró következtetésben megállapítja, hogy a szépség, igazság és a jóság harmóniában áll, amire a Biblia is tanít bennünket, és ennek igazságát adja elénk ez a három rövid írás is.

A számos írás feldolgozásáról tanúskodó záró fejezet, amely a *Cur Deus homo* elemzésére vállalkozik, végképp kevésbé tér ki az esztétikai szempontokra, bár a bevezetésben jelzi az angyaltani fejtegetés kapcsán az arányosság fontosságát. Nyilván illik egy Anselmusról szóló írásban a szerző legfontosabb művéről is megemlékezni, de bár ez az elemzés alapos, elegáns, és a szakirodalom igényes feldolgozásáról tanúskodik, számomra kicsit kilóg a könyvből, nem igazán illeszkedik gondolatmenetébe.

Nagy érdeklődéssel vártam ezért a szintézist a következtetéseket megfogalmazó hetedik fejezetben. Ez azonban elmarad. Mindegyik elemzett műről ír még egy-két mondatot, majd véget ér a mű. Ez egy meglehetősen meglepő befejezés.

Maga a könyv egyébként mint kiadvány, igényes kivitelű, szépen tördelt, a nagyobb fejezetek áttekinthetőségét pedig alfejezetekre való arányos felosztás segíti. A könyv legzavaróbb megoldását azonban a hivatkozások fejezet végére helyezett végjegyzet formátuma jelenti. Mivel sok esetben tekintélyi alapú érvelést alkalmaz szaktekintélyek írásainak alkalmazásával, az ember szívesen követi a leihivatkozott művek alkalmazását, továbbá egyes jegyzetek a főszöveget kiegészítő fontos megállapításokat tartalmaznak, ez a megoldás éppen ezért nagymértékben zavaró.

Bevallom, hogy személyes érdeklődésem okán a szépen kidolgozott második fejezetet hasznosnak és sikeresnek tartom, így a könyvről nem tudok egyértelműen elítélő hangon állást foglalni. Összességében úgy érzem, hogy vannak zavaró hiányosságai, a vállalása ugyanakkor impozáns és tiszteletre méltó. Az Anselmus munkássága iránt filozófusként vagy teológusként érdeklődő szakembereknek érdekes színfoltként tudom ajánlani a művet, azonban az Anselmus munkásságával éppen ismerkedő olvasóközönség figyelmébe inkább egy hagyományosabbnak mondható bevezetést ajánlok.

Székely Tamás